

فصل نامه تحلیلی-انتقادی حوزه • شماره بیست و یکم • تابستان ۱۴۰۲

حضرت آیت الله العظمی میلانی رحمته الله علیه و ارتباط با جهان اسلام (نگاهی گذرا به خدمات تبلیغی و بین‌المللی آن مرجع عالیقدر)

علیرضا نوروزی

(محقق و استاد سطوح عالی حوزه علمیّه مشهد و دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی)

حضرت آیت الله حاج سید محمدهادی میلانی از مراجع تقلید و چهره‌های اثرگذار علمی و معنوی در حوزه علمیه خراسان بود که تحول قابل توجهی در این حوزه بوجود آورد. ایشان در کنار تدریس در حوزه، به امور دیگری همچون تأسیس مدارس علمیه و تربیت طلاب، تألیف آثار ارزشمند علمی و ارتباط گسترده با اقشار مردم، فعالیت‌های تبلیغی و ارتباطات بین‌المللی با مراکز دیگر کشورها و اندیشمندان جهان اسلام نیز مشغول بود و در این راستا خدمت علمی و فرهنگی ارزشمندی به مسلمانان کشورهای مختلف ارائه کرد. در این نوشتار، گوشه‌ای از ارتباطات بین‌المللی و خدمات ایشان به جهان اسلام را بازگو می‌کنیم و به نمونه‌هایی از سیره عملی ایشان در راستای تقریب میان مذاهب اسلامی و خدمت به مسلمانان و شیعیان جهان اشاره خواهیم کرد.

مقدمه

حضرت آیت‌الله حاج سید محمدهادی میلانی از مراجع تقلید و از عالمان طراز اول حوزه علمیه مشهد در دههٔ چهل تا پنجاه شمسی بود که نقشی ارزنده در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی ایران و عراق داشت. ایشان در سال ۱۳۱۳ قمری در نجف اشرف و در خانواده‌ای اهل علم و معنویت پا به عرصهٔ هستی نهاد و پس از گذراندن دورهٔ کودکی، وارد حوزهٔ علمیه شد و از محضر اساتید بزرگی چون آیات عظام حاج سید ابوالحسن اصفهانی، میرزای نایینی، آقا ضیاءالدین عراقی، شیخ‌الشریعهٔ اصفهانی، شیخ محمدحسین اصفهانی، سید حسین بادکوبه‌ای و حاج سید علی آقا قاضی در فقه و اصول و علوم عقلی و اخلاق بهره‌مند گردید و در طول ۲۳ سال حضور در دروس و محافل علمی این بزرگان توانست به درجهٔ والای اجتهاد نایل گردد.

وی هم‌زمان با شرکت در دروس بزرگان، خود به تدریس فقه و اصول اشتغال داشت و به تدریج، دقت عقلی و شیوایی سخن، توانایی تبیین مسائل و تسلط گسترده بر مبانی فقهی و اصولی، آوازهٔ او را در حوزه پخش کرد؛ به‌گونه‌ای که آیت‌الله حاج آقا حسین قمی که آن زمان در کربلا اقامت داشت، وی را برای تدریس و رونق بخشیدن به حوزه کربلا فراخواند.

بر این اساس، آیت‌الله میلانی هجده سال از عمر بابرکت خود را در کربلا سپری

کرد و در آن شهر به تدریس فقه و اصول و تربیت شاگردان برجسته همت گمارد.

ایشان پس از درگذشت آیت‌الله قمی، به اصرار جمعی از اهل علم و مردم متدین عراق، به عنوان مرجع تقلید به انجام وظیفه مشغول شد تا اینکه در سال ۱۳۷۳ قمری برابر با سال ۱۳۳۲ شمسی به منظور زیارت بارگاه منور امام علی‌بن موسی‌الرضا علیه‌السلام رهسپار مشهد مقدس شد و در بیت آیت‌الله شیخ علی اکبر نوقانی اقامت گزید.

آیت‌الله میلانی در این سفر، دعوت مردم متدین و علمای این شهر نظیر آیت‌الله شیخ مجتبی قزوینی را پذیرفت و تصمیم گرفت تا در مشهد مقدس ساکن گردد. اقامت وی در مشهد سبب شد حوزهٔ علمیه این شهر در جوار مرقد مطهر امام رضا علیه‌السلام، رونقی دوچندان بگیرد و حلقه‌های درس و بحث فقه و اصول گرم‌تر شود.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب در این خصوص می‌فرمایند: «... ما دیدیم که مرحوم آیت‌الله میلانی از کربلا آمدند تا مشهد و یک حوزهٔ علمیه بزرگی را به‌وجود آوردند. این یک واقعیت است... حقیقتاً از برکات الهی برای حوزهٔ علمیهٔ مشهد، وجود آیت‌الله میلانی بود.»^۱

حضرت آیت‌الله میلانی در دوران حضور خود در مشهد، تحولی قابل‌ملاحظه در روند برنامه‌های آموزشی ایجاد کرد، به‌طوری که می‌توان ایشان را جزو نخستین علما و مراجع تحول‌خواه حوزهٔ علمیهٔ مشهد به‌شمار آورد.

که متن این نامه موجود است.»

اخلاص و ارادت آیت‌الله میلانی نسبت به امام خمینی بر کسی پوشیده نبود، چنانچه در نامه‌اش خطاب به امام خمینی در دوران تبعید ایشان به ترکیه می‌گوید: «خوشا به سعادت آن سرزمین که حضرتعالی در آن تشریف دارید. قلوب همه مردم با ایمان متوجه شماست؛ فائده تعالی جعل افئدة من الناس تهوی الیک، و همگی برای نصرت و تأیید شما که لسان ناطق همه مجامع روحانی و دینی هستند و گفته شما که کلام حق و حقیقت است، دعا می‌نمایند... راه شما که وارث انبیاء (علیهم‌السلام) هستید، همان راه است که خدا برای پیغمبران اولوالعزم و ائمه هدی (علیهم‌السلام) معین فرمود.»^۲

آیت‌الله میلانی از جهات اخلاقی و معنوی به تهنیت نفس و کسب مکارم اخلاقی اهتمامی ویژه داشت. ساده و زاهدانه زندگی می‌کرد و همواره متوجه قشر مستضعف مردم بود.

ایشان سرانجام پس از سپری کردن یک دوره بیماری در روز جمعه هفدهم مرداد سال ۱۳۵۴ شمسی چشم از جهان فانی فرو بست و به خانه بقا شتافت و پیکر مطهرش پس از یک تشییع بی‌نظیر و با حضور شخصیت‌های بزرگ علمی و مذهبی داخل

آیت‌الله حاج سید محمدهادی میلانی در مدت بیش از دو دهه حضور در حوزه علمیه مشهد در کنار اقامه جماعت، پاسخ‌گویی به سؤالات مردم، تألیف کتاب و تدریس درس خارج فقه و اصول، در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی نیز نقش ارزنده ایفا نمود.

ایشان با همکاری علمای بزرگ مشهد مانند آیات شیخ مجتبی قزوینی، شیخ هاشم قزوینی، میرزا احمد مدرس، حاج

آقا حسن قمی، میرزا جواد

آقا تهرانی و دیگر چهره‌های

برجسته به برنامه‌ریزی برای

مقاومت در برابر سیاست‌های

ضددینی و ضدمردمی رژیم

پهلوی می‌پرداخت و نقشی

مهم را در گسترش نهضت امام

در مشهد ایفا کرد و منزلش

همواره مأمن نیروهای انقلابی

بود.

وی رژیم پهلوی را فاسد

می‌دانست و هیچ‌گونه همراهی

با آن نداشت و حمایت خود را

از نهضت امام خمینی و نیروهای انقلابی تا

اواخر عمر شریفشان ادامه دادند. آیت‌الله

رضازاده از علمای مشهد در سخنانی در این

باره اظهار می‌کند: «آقای میلانی به‌قدری

مخالف حکومت شاه بود که در طول

عمرشان یک امضا برای امری در تشکیلات

وابسته به حکومت نکردند و حتی با دست

خط خودشان اجازه قتل شاه را صادر کردند

● حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب در این خصوص می‌فرمایند: «... ما دیدیم که مرحوم آیت‌الله میلانی از کربلا آمدند تا مشهد و یک حوزه علمیه بزرگی را به وجود آوردند. این یک واقعیت است... حقیقتاً از برکات الهی برای حوزه علمیه مشهد، وجود آیت‌الله میلانی بود

و خارج کشور و هزاران مؤمن عزادار در جوار مرقد مطهر امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) به خاک سپرده شد.^۳

۱. اقدامات آیت‌الله میلانی در عرصه بین‌المللی و ارتباط با جهان اسلام

حضرت آیت‌الله میلانی در دوران حیات خود همیشه دغدغه شیعیان و مسلمانان جهان اسلام را داشت و با علمای برجسته در هر منطقه‌ای آشنا بود. ایشان با توجه به افکار و اندیشه‌های نوگرایانه و روشنفکرانه و همچنین ارتباط با شخصیت‌های نواندیش داخل و خارج از کشور، در زمینه‌های برون‌مرزی نسبت به دیگر علما و مراجع، گستره ارتباطی و فعالیت‌های بیشتر داشتند.

ایشان در راستای تقریب میان مذاهب مختلف و وحدت و هم‌گرایی میان پیروان این فرقه‌ها، با شخصیت‌های بزرگ جهان اسلام همچون علامه امینی، شیخ محمدتقی قمی، امام موسی صدر، شیخ محمد جواد مغنیه و شیخ محمد فحام از علمای الازهر و دیگران ارتباط داشت و در منزلش پذیرای آنان بود.

تلگرام شیخ شلتوت از قاهره به آیت‌الله میلانی درباره اعلان همدردی نسبت به رویدادهای پیش آمده

برای حوزه و روحانیت در سال ۱۳۴۲ شمسی، بازدید پروفیسور اسماعیل یعقوب رییس مؤسسه اسلامی کشور اندونزی از مشهد در سال ۱۳۴۸ شمسی و ورود آیت‌الله دکتر سید محمد بهشتی، نماینده مراجع در آلمان غربی به مشهد و دیدار با آیت‌الله میلانی در سال ۱۳۴۹ شمسی از ثمرات ارتباط ایشان با مجامع اسلامی و بین‌المللی بود.

آیت‌الله میلانی زمان اقامت در عراق با علمای مختلف و شخصیت‌های سیاسی و اجتماعی مرتبط بود و بعدها هنگام اقامت در ایران نیز به مسائل عراق توجه داشت. وی نسبت به بحران رانده‌شدگان از عراق، رسیدگی کرد و نسبت به هتک علما و مراجع از طرف حزب بعث اعلام انزجار نمود و در پی اعدام هفت تن از علمای عراق از سوی نظام حاکم بر عراق، مجلس ترحیمی برگزار کرد.

ایشان به منظور آشنایی با علمای سوریه و لبنان در سال ۱۳۵۷ قمری به این دو کشور سفر کرد و با آیت‌الله سید عبدالحسین شرف‌الدین در شهر صور، آیت‌الله سید محسن امین در دمشق، آیت‌الله شیخ حبیب آل ابراهیم در بعلبک، آیت‌الله سید میرزا حسن لوسانی در غازیه و شیخ محمدنقی صادق در نبطیه ملاقات و تبادل نظر کرد و به

وی رژیم پهلوی را فاسد می‌دانست و هیچ‌گونه همراهی با آن نداشت و حمایت خود را از نهضت امام خمینی و نیروهای انقلابی تا اواخر عمر شریف‌شان ادامه دادند. آیت‌الله رضا زاده از علمای مشهد در سخنانی در این باره اظهار می‌کند: «آقای میلانی به قدری مخالف حکومت شاه بود که در طول عمرشان یک امضا برای امری در تشکیلات وابسته به حکومت نکردند و حتی با دست خط خودشان اجازه قتل شاه را صادر کردند که متن این نامه موجود است.»

از آتش‌سوزی مسجدالاقصی در مرداد ۱۳۴۸ از اسرائیل اعلام انزجار نمود.

این مرجع تقلید در سال ۱۳۷۰ قمری به حج و زیارت خانه خدا و قبور پیامبر ﷺ و ائمه بقیع علیهم السلام مشرف شد و با برخی شخصیت‌ها دیدار کرد. ایشان با شبه‌قاره هند و شیعیان آن منطقه نیز مرتبط بود و در میان شیعیان لکنهوی هندوستان مقلدان فراوانی داشت و به‌خاطر نفوذ این

مرجع تقلید بود که راجه لکنهوی تصمیم گرفت کتابخانه شخصی خود را وقف آستان قدس رضوی کند. همچنین از سوی مقلدان این مرجع عالیقدر در هند مسجدهای احداث شد و ایشان فرزند خود سید نورالدین میلانی را جهت افتتاح مسجد یادشده اعزام کرد. همچنین آیت‌الله میلانی برای کنگره قاضی نورالله شوشتری در هند، پیامی ارسال کرد و فرزندش سید نورالدین را جهت حضور در مراسم و افتتاح مقبره و کتابخانه قاضی نورالله شوشتری به آنجا فرستاد.

در گزارش‌های ساواک نیز از توجه ایشان به منطقه پاکستان و هند سخن به میان آمده است. آیت‌الله میلانی در قبال مسائل و مشکلات جهانی بی‌تفاوت نبود. وی از یاری مسلمانانی که در اروپا و مغرب زمین می‌زیستند و به کمک‌های مادی و معنوی

ایشان در راستای تقریب میان مذاهب مختلف و وحدت و هم‌گرایی میان پیروان این فرقه‌ها، با شخصیت‌های بزرگ جهان اسلام همچون علامه امینی، شیخ محمدتقی قمی، امام موسی صدر، شیخ محمد جواد مغنیه و شیخ محمد فحام از علمای الازهر و دیگران ارتباط داشت و در منزلش پذیرای آنان بود.

شیعیان لبنان و مسلمانان فلسطین توجه داشت. به‌عنوان نمونه، در پی وقوع جنگ اعراب و اسرائیل در مهر ۱۳۵۲ و خسارت مالی و جانی به مسلمانان، امام موسی صدر رئیس مجلس اعلای شیعیان لبنان طی نامه‌ای به ایشان درخواست کمک‌های مادی، معنوی و طبی نمود. آیت‌الله میلانی در جوابیه خود ضمن اعلام تأثیر مسلمانان به توجه مسئولین در ایران برای کمک به مسلمانان جهان تأکید کرد.

ایشان در زمان جنگ شش‌روزه اعراب و اسرائیل، با صدور بیانیه‌ای درباره مسائل فلسطین و جنایات صهیونیست‌ها، نسبت به پرهیز مسلمانان از معامله و رفتار دوستانه با اسرائیلیان تأکید کرد، تا جایی که به همین دلیل از طرف سران رژیم تهدید شد. آیت‌الله میلانی همچنین در این راستا با صدور اطلاعیه‌ای در ۴۲/۲/۲۵ به علما و مراجع حوزه علمیه قم، از وضعیت به‌وجود آمده و تسلط اسرائیل و صهیونیسم بر اوضاع کشور ابراز نگرانی کرد.

از دیگر اقدامات آیت‌الله میلانی در ارتباط با لبنان، می‌توان به اعزام مهندس شهرستانی برای احداث خانه برای ایتام لبنانی که در جنگ والدین خود را از دست داده بودند، اشاره کرد. ایشان همچنین پس

مقام مرجعیت شیعه چشم دوخته بودند، دریغ نمی‌ورزید و از همین رو، به‌عنوان نمونه مبلغ قابل‌توجهی را به مسجد هامبورگ در آلمان و برای احداث مسجدی در لندن اختصاص داد و در پیامی خطاب به کنگره اسلامی دانشجویان مقیم اروپا، دانشجویان را به پیروی از ارزش‌های اسلامی و استقامت علیه مبارزه با ظلم و ستم دعوت نمود.

گزارش‌های ساواک از تبادل پیام‌ها میان ایشان و کنگره نمایندگان انجمن‌های اسلامی دانشجویان، برادران مسلمان مقیم بریتانیا، دانشجویان مسلمان انگلستان، انجمن اسلامی دانشجویان وین، انجمن اسلامی دانشجویان گیسن، کنگره دانشجویان مقیم لندن و هامبورگ و جامعه نهضت آزادی حکایت می‌کند.

ساواک حساسیتی ویژه نسبت به پیام‌های ارسالی ایشان به کنگره نمایندگان انجمن‌های اسلامی دانشجویان مقیم اروپا در لندن داشت و در چند گزارش از تکثیر و پخش آن در برخی شهرها خبر داده بود. همچنین باید به تشریح به برخی از مسیحیان اروپایی شاغل و یا مسافر به ایران در حضور آیت‌الله میلانی اشاره کرد. ساواک نیز چندین گزارش از حضور اروپاییان در منزل ایشان و تشریح آنان به اسلام داده

مرحوم آیت‌الله میلانی در سال ۱۲۸۲ قمری دچار بیماری معده شدند و دکتری مسیحی به نام پروفیسور بولون را از اروپا برای جراحی ایشان آوردند. پروفیسور بولون پس از یک عمل سه‌ساعته و زمانی که ایشان در حال به هوش آمدن بودند، به مترجم دستور داد تمام کلماتی را که ایشان در حین به هوش آمدن می‌گویند، برایش ترجمه کند.

است. در یکی از منابع نیز ضمن اشاره به شیعه شدن یک تن از اهل سنت و مسلمان شدن چند مسیحی، از تشریح پروفیسور بولون پزشک معالج ایشان به اسلام سخن به میان آمده است.

مرحوم آیت‌الله میلانی در سال ۱۲۸۲ قمری دچار بیماری معده شدند و دکتری مسیحی به نام پروفیسور بولون را از اروپا برای جراحی ایشان آوردند.

پروفیسور بولون پس از یک عمل سه‌ساعته و زمانی که ایشان در حال به هوش آمدن بودند، به مترجم دستور داد تمام کلماتی را که ایشان در حین به هوش آمدن می‌گویند، برایش ترجمه کند.

مرحوم آیت‌الله میلانی در آن لحظات فرازهایی از دعای ابوحمزه ثمالی را قرائت می‌کردند و پس از آن، پروفیسور بولون گفت: کلمه شهادتین را به من بیاموزید؛ زیرا از این لحظه می‌خواهم به اسلام روی بیاورم و پیرو مکتب این روحانی باشم. وقتی دلیل این کار را جویا شدند، وی گفت: «تنها زمانی انسان شاکله وجودی خود را بدون اینکه بتواند برای دیگران نقش بازی کند، نشان می‌دهد که در حالت به هوش آمدن است و بنده دیدم که این آقا در آن لحظه، تمام وجودش محو خدا بود. در آن وقت به یاد اسقف کلیسای کانتربری افتادم که چندی

دیدار این مرجع تقلید مشرف می‌شدند. گزارش‌ها از دیدار شخصیت‌های زیر با ایشان طی آن سال‌ها حکایت دارد: دکتر عبداللطیف بدوی رئیس جامع الازهر، شیخ محمدجواد الشری رهبر شیعیان ایالت میشیگان آمریکا، شیخ محمد بن علی اکوع زیدیه و وزیر دادگستری یمن، شیخ

حسن خالد مفتی لبنان، شیخ دکتر صبحی الصالح، شیخ محمد محمود الصوّاف از حجاز، دکتر سیف علی خواجه رئیس جامعه انقره، شیخ احمد گفتارو مفتی سوریه، کنسول پاکستان، سفیر مصر و غیره.

نتیجه‌گیری

در پایان توجه به این نکته ضروری است که در میان علمای مشهد مقدس در چند دهه اخیر، کمتر عالمی را می‌بینیم که همچون آیت‌الله میلانی نفوذ و دامنه ارتباطی گسترده در عرصه‌های جهانی و بین‌المللی داشته باشد و در عرصه‌های مختلف خدمت‌رسانی به مسلمانان جهان، پیشگام باشد. ایشان در ابعاد مختلف علمی سرآمد بودند و در عرصه‌های گوناگون فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و برون‌مرزی خدماتی ارزنده ارائه کردند.^۴ یاد و نام‌شان گرامی باد.

پیش در همین حالت و پس از عمل در کنارش ایستاده بودم و دیدم که او ترانه‌های کوچه‌بازاری جوانان آن روزگار را زمزمه می‌کند. آن وقت بود که فهمیدم حقیقت، نزد کدام مکتب است.»

جالب اینکه دکتر بولون پس از گرویدن به اسلام وصیت کرده بود که وی را در شهری

که مرحوم آیت‌الله میلانی در آن دفن شده است، به خاک بسپارند. در حال حاضر قبر این پروفسور مسلمان در خواجه‌ربیع، محل مراجعه مردم و افرادی است که حقیقت اسلام را باور کرده‌اند.

به برکت نفس مسیحایی آیت‌الله میلانی دو نفر دیگر نیز از مسیحیت به آیین اسلام گرویدند که شرح آن در «نامه آستان قدس» این گونه آمده است: «آقای کیورکی و زنش خانم رافیک اسلانیان در حضور سید مسلمان شدند. و با پیشنهاد ایشان اسم آقا به علی و خانمش نیز به فاطمه تغییر کرد.»

آیت‌الله میلانی در مشهد مقدس به‌عنوان مرجع تقلید و زعیم حوزه علمیه مشهد با اقشار مختلف مردم و مسئولین ارتباط داشت و معمولاً شخصیت‌هایی که برای زیارت حضرت رضا علیه السلام به مشهد مقدس می‌آمدند به

مرحوم آیت‌الله میلانی در آن لحظات فزانهایی از دعای ابوحمزه ثمالی را قرائت می‌کردند و پس از آن، پروفسور بولون گفت: کلمه شهادتین را به من بیاموزید؛ زیرا از این لحظه می‌خواهم به اسلام روی بیاورم و پیرو مکتب این روحانی باشم.

پی‌نوشت‌ها و منابع

۱. بیانات مقام معظم رهبری در آغاز درس خارج فقه، ۷۳/۶/۲۰. (رک: روزنامه رسالت، ۷۳/۶/۲۹؛ جلوه آفتاب، ص ۱۶).
۲. مجله نگاه حوزه، ش ۲، ص ۱۱.
۳. به نقل از کتاب علم و جهاد، ج ۱؛ آیت‌الله میلانی مرجع بیدار؛ گنجینه دانشمندان، ج ۷، ص ۹۸-۱۰۵؛ گلشن ابرار، ج ۲، ص ۷۶۵-۷۷۳ و کتاب سه جلدی حضرت آیت‌الله‌العظمی حاج سید محمدهادی میلانی به روایت اسناد
- سواک (همراه با تلخیص و اضافات).
۴. به نقل از کتاب مشاهیر حوزه علمیه خراسان، ج ۳، ص ۳۳۳-۳۵۰؛ علم و جهاد، ج ۱، ص ۱۲۷-۱۳۱ و ۲۶۸-۳۸۳؛ آیت‌الله‌العظمی سید محمدهادی میلانی به روایت اسناد، ص ۴۱-۴۷؛ گنجینه دانشمندان، ج ۷، ص ۹۸-۱۰۵؛ زعماء الشیعه فی التجف الاشرف، ص ۴۵؛ نگاه حوزه، ش ۳، ص ۹؛ گلشن ابرار، ج ۲، ص ۷۶۵-۷۷۳ و کتاب آیت‌الله میلانی مرجع بیدار (همراه با تلخیص و اضافات).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی